

SZABÓ ANDRÁS

Rákóczi Zsigmond erdélyi fejedelem
(1544—1608)

Kiegészítések egy életrajzhoz

Trócsányi Zsolt a Debreceni Déri Múzeum 1978-as évkönyvében terjedelmes és kimerítő tanulmányt közölt Rákóczi Zsigmondról törlesztve ezzel a magyar történetírás régi adósságát. Cikke 1982-ben került a kezembe, miután az irodalomtörténet oldaláról elindulva magam is foglalkozni kezdtem Rákóczi személyével. A teljesség igényével felépő életrajzot akkori tudásom alapján is hiányosnak, s néhány helyen tévesnek tartottam, különösen mivel nem használta fel a felette mondott halotti beszéd¹ adatait. Ezért megírtam jelen tanulmány első változatát, s 1983 februárjában leadtam közlésre a Történelmi Szemlének. Egy év múlva, 1984. február 17-én az MTA Történettudományi Intézete vitáulésén alkalmam volt felolvasni és megvédeni egy bővített és javított változatot, Trócsányi Zsolt ellenérveit és a vita tanulságait figyelembe véve született meg ez a harmadik változat. Álljon itt először maga a tanulmány, utána a viszontválasz az ellenérvekre, illetve három újabb perdöntő adat, amelyek közül egy a vitában hangzott el. Írásom továbbra is csak kiegészíteni és helyesbíteni kívánja a már megjelent életrajzot, s nyomtatékosítani, hogy egy főúri karriertörténetet annak irodalmi, művelődéstörténeti és egyházi vonatkozásai nélkül megírni nem lehet.

I.

„Született azért ez mi Tekintetes Nagságos szent emlékezetű Rakoczi Sigmund urunc, szegeni országunknac Uyvár megjéjében, az ő edes szüleitől rea maradot hazaban Felső vadazon: mikoron irnanac Christus születese utan negiven neki esztendő fölöt ezer ötszazban.”² — ez hangzott el Miskolci Csulyak István szájából 1609. január 21-én a szerencsi templomban Rákóczi temetésén, ezt a dátumot erősíti meg a sírkő is³ — nincs okunk feltételezni, hogy a példásan alapos Miskolci Csulyak⁴ tévedett volna, vagy netán nem mondott volna igazat az özvegy, a gyermekek, s az összegyűlt főrangú gyülekezet füle hallatára, akkor ugyanis még megvoltak a Rákóczi levéltár írásos bizonyítékai, s éltek a szemtanúk és kortársak is.

Trócsányi Zsolt e dátum elleni érvei nem tudják megingatni a minden más tekintetben helyes adatokat közlő halotti beszéd hitelét, s lényegében csak abból indulnak ki, hogy a 16. században alacsony volt az átlagéletkor, valamint, hogy túl későinek tűnik az 1587-es első házasság és ezzel egyidőben a karrier kezdete.⁵ Hivatkozik még Keresztes

¹ *Miskolci Csulyak I.*

² *Miskolci Csulyak I.* f. 207v.

³ Sírkövét a három fia állította 1618-ban, ez Rákóczit halálakor „circiter” 64 évesnek nevezi, ma is látható a szerencsi református templomban.

⁴ Egyetlen korabeli prédikátortól sem maradt olyan mennyiségű iratunk és kéziratunk, mint tőle. Omniáriuma az OSzK Kézirattárában található (Oct. Lat. 656.) benne családfájával, önéletrásával, peregrinációs naplójával, beszédeivel, latin és magyar verseivel, könyvjegyzékével etc. Esperesi naplója és levelezése, valamint a zempléni egyházmegye jövedelmeiről készült kimutatása pedig a Tiszáninneni Református Egyházkerület Könyvtárában van Sárospatakon. Fennmaradt a peregrinációs albuma is, az apja, Miskolci Csulyak János gyűjtötte össze az 1560-as évek igen sok egyháztörténeti dokumentumát, bizonyos eseményekről csak innen tudunk. (Vö.: RMKT XVII. sz. 2. 304—315.

⁵ *Trócsányi Zs.* 58.

Kálmánra, a Rákóczi család genealógusára is,⁶ Keresztes azonban nem ismerte Miskolci Csulyak halotti beszédét, melyet éppen cikke megjelenésének évében, 1928-ban közöltek nyomtatásban,⁷ s egyébként is csak azt fogadta el hiteles adatnak, amit oklevelesen is igazolni tudott. Az öregkorra, a késői házasságra és karrierkezdetre csak azt mondhatom: ezek egy rendkívüli életpálya egyáltalán nem mindennapos tényei, de csak azért, mert nem átlagosak, nem vonható kétségbe a hitelük. Sorolhatjuk a rövid életű Rákócziakat is — az átlag semmiképpen nem határozhatja meg az egyedi esetet, nem zárhatja ki a szélsőségeket. Analóg példa is bőven akad, így például a később még szóba kerülő Mágocsy Gáspár 1514-ben született,⁸ a katonai ranglétrán felfelé haladva csak 1552-ben, majd két-éves megszakítás után 1554-ben lett Gyula várának kapitánya,⁹ 1559-ben szerezte meg Torna várát, de igazi karrierje, igaz, csak anyagi, pénzügyi értelemben, 1571-ben — azaz ötvenhét éves korában — kezdődött, amikort megszerzte Alaghy János leánya, Judit felett a gyámságot, ezáltal Regéc várát, Tállyát és Abaujszántót, s így bekapcsolódhattott a borkereskedelembe; valamint amikor 1573-ban megkapta zálogbirtokként Munkács várát és uradalmát. Mindezek után 73 éves korában, 1587 tavaszán halt meg.¹⁰

Rákóczi Zsigmond gyermek- és ifjúkorából is megőrzött néhány adatot a halotti beszéd, többek között azokat, amelyeket Trócsányi Zsolt legendának minősít. Először is megtudjuk, hogy Rákóczit „mihelien gyermekdéd allapatia engedte” az apja „scholaban jartatta”.¹¹ Hogy melyik volt ez az iskola, és ki volt a rektora, azt csak találgatni lehet. Az 1550-es évek második felében, amikor ez történhetett, Felsővadász környékén igen sok iskola létezett, természetesen már mindegyik protestáns volt. Ezek a helyek: Szikszó,¹² Abaujszántó,¹³ Tállya,¹⁴ Nagyida,¹⁵ Kassa,¹⁶ Sárospatak,¹⁷ Sajószentpéter.¹⁸ A rektorok közül hármat ismerünk ezekből az évekből: Szikszai Fabricius Balázst, aki 1555-től 1558-ig Sajószentpéteren, Csabai Mátyást, aki 1557 tavaszától 1561-ig Kassán, s Thúri Farkas Pált, aki körülbelül 1558-tól 1560-ig Sárospatakon működött. Az apa, Rákóczi János társadalmi státusából az tűnik valószínűnek, hogy fiát a közeli iskolák valamelyikébe járatta, (bár Bártfát a lehetőségek közül nem lehet kizárni!) a későbbiekből visszakövetkeztetve nem lehetetlen, hogy előbb Sajószentpéteren tanult Szikszai Fabricius Balázstól, majd Sárospatakon Thúri Farkas Páltól. A „deáki tudományt” mindenestre jól elsajátította, latinul írt és olvasott, s élete végéig szívesen olvasta a Bibliát és különböző történetírók műveit.¹⁹

Az ifjú Rákóczi Zsigmond életében valószínűleg apjának 1561-ben bekövetkezett halála hozta az első fordulatot.²⁰ Az iskoláztatás után Miskolci Csulyak egyszer csak rátér arra, hogy Rákóczi saját akaratából, tudatosan és keményen készült a katonai pályára, mint „az Nagyságos boldog emlékezetű Prini Gabrielnec fegiver hordozó kedves inasa”.²¹ Sárospatakon 1567-ig, Perényi Gábor haláláig tartózkodott, az itteni évekre esik állítólagos barátsága Mágocsi Andrással, melyet többek között Szilágyi Sándor is besorol

⁶ Keresztes 99.

⁷ Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár XII. k. 1928. 95—107.

⁸ Novus uberior literalium instrumentorum extractus, indivisa Porkolabiana, Mágocsyana, Moritziana et Kátayana jura complectens . . . OSzK Kézirattár, Fol. Lat. 2201. f. 3r.

⁹ Scherer Ferenc: Gyula város története. I. k. Gyula 1938. 124.

¹⁰ Illéssy 63.

¹¹ Miskolci Csulyak I. f. 207v.

¹² Már 1526-ban is volt Szikszón iskola, 1538—1540-ben Bencédi Székely István volt itt a rektor, 1540—1541-ben Dévai Biró Mátyás; 1550 körülről két tanító nevét ismerjük, Literatus Zsigmondét és Bihari Balázst. (Frankl Vilmos: Hazai és külföldi iskolázás a 16. században. Bp. 1873. 164.; EtE. III. 466—467., IV. 14—15.)

¹³ Abaujszántó iskolájáról 1543-ból van adat (Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár XI. k. 53.), 1560—1561-ben Szántai Pestő Lukács volt itt a rektor. (Johannes Ladislaus Bartholomaeides: Memoria Ungarorum, qui in . . . universitate Vitenbergensi . . . studia . . . confirmarunt. Pest 1817. 35—36.; TT 1897. 571.)

¹⁴ A tállyai iskoláról egy 1539-es adat tudósít (EtE. III. 377.)

¹⁵ Nagyidán 1550-től 1553-ig Szikszai Fabricius Balázs volt a rektor. (Zoványi 601.)

¹⁶ Történelmi Közlemények Abauj-Torna Vármegye és Kassa Múltjából 1910. 86.

¹⁷ Zoványi 636.

¹⁸ Zoványi 601.

¹⁹ Miskolci Csulyak I. f. 208r.

²⁰ Keresztes 96.

²¹ Miskolci Csulyak I. f. 208 v.

az életrajz tényei közé. Noha ezen adat forrását én sem találtam, s nem kizárt, hogy utólagos spekulációról van szó, mégsem tudok egyetérteni Trócsányi Zsolttal, aki ezt lehetetlennek tartja.²² Mágocsy András 1561-ben tért haza a wittenbergi egyetemről kinti ephorusa Szikszai Fabricius Balázs kíséretében, aki még ez évben Sárospatakon lett tanár.²³ Nem kizárt, hogy Mágocsy András is Perényi Gábor udvarában tartózkodott egy ideig, Mágocsy Gáspár és Perényi az 1560-as évek elején a Ferdinánd-párti birtokosok között a reformáció legnagyobb támogatói közé számítottak, nem véletlen, hogy Huszár Gál letartóztatásakor 1560-ban szinte egyszerre küldtek kiszabadításáért levelet a trónörökösnek, illetve a királynak.²⁴ Mágocsy András rendi státusa sem volt sokkal előkelőbb Rákócziénál, ő ugyanis már árva volt. Nagybátyja, Mágocsy Gáspár taníttatta, aki nemrég nősült másodikjára elvévén Massai Euláliát, tőle egy korán elhalt fia, Ferenc is született²⁵ — így még semmiképpen sem számíthatott arra, hogy öröklő nagybátyja vagyonát, csak szegény rokon volt az udvarában. Közte és Rákóczi Zsigmond között feltétlen összekötő kapocs lehetett műveltségük is, ebből következően, noha nem bizonyítható, de nem is zárható ki kettőjük barátsága, főleg ha annak idejét 1561 és 1564 közé tesszük. 1564 azért határpont, mert Perényi Gábor ekkor lépett fel határozottan a helvét irányú reformáció felé, melynek Mágocsy Gáspár egyik legfőbb támogatója volt, ennek következtében a már említett Thúri Farkas Pálnak a Tiszántúlra kellett menekülnie, s Szikszai Fabricius Balázs is egy időre Kolozsvárra távozott.²⁶ Ugyanebben az időben amiatt is ellentét támadt a két nagybirtokos között, mert Perényi nem engedte birtokairól bezszedni az egri várnak járó tizedet, a vár kapitánya ekkor Mágocsy volt.²⁷ Meg kell jegyezni persze, hogy az ilyesfajta viták gyakoriak voltak, birtokhatár miatti per már 1560-ban folyt kettejük között.²⁸ A Rákóczi és Mágocsy család kapcsolatára ez idő tájt egyébként egyetlen adat van: Rákóczi György, Zsigmond nagybátyja, aki Bebek György szolgálataiban állt, Mágocsy Gáspárral és Bebekkel együtt esett török fogságba 1562-ben.²⁹

1567, Perényi Gábor halála, újabb fordulópontra Rákóczi Zsigmond számára, a halotti beszéd szerint ekkor Eger várába került, s itt szolgált Forgách Simon és Ungrad Kristóf kapitánysága alatt. Kitűnően a végvári harcokban „iffiu vitezeknek hadnaggia” lett, Miskolci Csulyak odafirja a margóra latinul is: „iunioris militiae capitaneus”.³⁰ Mivel ilyen rangot nem ismer a történelmi kutatás, ez valószínűleg csak egy díszítő jelző, illetve tiszteletbeli cím. Trócsányi Zsolt ezt az adatot is kétségbe vonja, egyrészt azért, mert Szilágyi Sándor nem közli a forrását, másrészt mert ő a születési évet későbbre teszi.³¹ Ezek az érvek ismét nem elegendőek a halotti beszéd hitelének megdöntéséhez.

A következő állomáshelye Rákóczinak Szendrő vára volt, ahová valamikor 1572 után került — itt teljesen egyetérték Trócsányi Zsolttal, amikor Szilágyi életrajzát bírálja: szó sincs arról, hogy rögtön kapitány, helyesebben főkapitány lett. A halotti beszéd átugorja a közbülső lépcsőket, de hangsúlyozza a fokozatosságot („Isten lassan lassan feljebb vitte”), s először csak arról beszél, hogy a „Magyar vitezeknek Capitanniava tétetéc” — ezt érthette félre Szilágyi.³² A szendrői szolgálat alatti hadakozásairól is ismerünk néhány adatot, Miskolci Csulyak említ egy sajkázai ütközetet, amikor a füleki, szécsényi és nógrádi bég a budai törökkel betörték Borsodba, kirabolták Hangácsot, Sápót és Damakot, a szendrői és más várakból is összeszedett katonák azonban megverték őket.³³ Ez az ütközet 1573-ban lehetett, Istvánffy említ ekkor egy kazai ütközetet, melyben Rákóczi Zsigmond is részt vett,³⁴ leírásából azonban egyértelműen kitűnik, hogy

²² Szilágyi Sándor: A Rákóczyak kora Erdélyben. Pest 1868. 4. — Trócsányi Zs. 58.

²³ Zoványi 601.

²⁴ Ráth György: Két kassai plébános a XVI. században, in: Századok 1895. 33.

²⁵ Nagy Iván: Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal. 7. k. Pest 1860. 238.

²⁶ Zoványi 464, 601, 636.

²⁷ NRA fasc. 30: 19.

²⁸ NRA fasc. 30: 2.

²⁹ Thaly Kálmán: A régi Rákócziak, különösen Rákóczi Zsigmond történetéhez, in: Századok 1869. 197.

³⁰ Miskolci Csulyak I. ff. 208v—209r.

³¹ Trócsányi Zs. 58.

³² Trócsányi Zs. uo. — Szilágyi Sándor i. m. i. h. — Miskolci Csulyak I. f. 209r.

³³ Miskolci Csulyak I. f. 209v.

³⁴ Nicolai Istvánfi Pannoni Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV. Viennae 1758. Liber XXV. 328.

összetéveszti az ugyanitt lezajlott 1577-es csatával. 1577-ben volt ugyanis Prépostváry Bálint Rüber János főkapitány helyettese Kassán, s az akkori csatában fogták el Huszszein alajbégét; ezeket az eseményeket pedig a történetíró 1573-ra teszi.³⁵ A Sajóköz és Vadna között levő folyami átkelőhely egyébként a török portyák gyakori célpontja volt, ez az út vezetett Fülekről Szikszó és a többi gazdag mezőváros felé; már 1558-ban is megvert itt Telekessy Imre egy török csapatot.³⁶

1575-ben Rákóczi minden valószínűség szerint részt vett Bekes Gáspár erdélyi hadjárataiban, a halotti beszéd ugyan nem emlékezik meg erről, de egy 17. század végi családtörténeti írás, mely ekkor a Rákóczi-Aspremont levéltárban volt, határozottan állítja, csak az évszámot írja tévesen 1576-nak.³⁷ Rüber János királyi rendeletre ekkor segédcsapatokat adott Bekes mellé, ezek vezetői Prépostváry Bálint, Perényi György, Melith Pál és Csapy Kristóf voltak,³⁸ (Prépostváry és Melith neve később is felbukkan küzdőtársai között, Csapy pedig harmadik feleségének első férje volt, az utóbbi kettővel levelezett is Rákóczi) ő csak alacsonyabb rangja, vagy a történetíró Szamosközy egyéb megfontolásai miatt maradtatott ki a felsorolásból.

Az első teljesen biztos adatunk Rákóczi részvételéről egy nagyobb ütközetben 1577-ből való, ez év november 10-én zajlott le „amaz Szixai első harc”, mely tulajdonképpen szintén a Sajó gázlójánál, Vadna község mellett történt. Ferhád füleki bég Szikszó mezőváros kirablására indult, visszatérőben a szendrői katonák Claudius Roussel és Rákóczi Zsigmond vezetésével a Sajónál, Kaza és Vadna között megállították, majd megérkeztek Kassáról Geszti Ferenc és Prépostváry Bálint csapatai, és a török hadat megfutamították.³⁹

A szendrői években kezdődött el Rákóczi bekapcsolódása az e tájon legjövendőmezőbbnek számító pénzszerzési lehetőségbe, a borkereskedésbe és a bortermelésbe. Trócsányi e téren tett megállapításaihoz⁴⁰ csak annyit fűznék még hozzá: a Rákóczi-Aspremont levéltár pusztulása után sem teljesen reménytelen a helyzet az ezt bizonyító források megtalálására, a felsőmagyarországi városokban, közelebről Kassán ugyanis maradtak már e korból is a kereskedők üzleti feljegyzései. Kemény Lajos közölte például Kálmán Gergely kassai kereskedő regestrumának részleteit, ebből megtudhatjuk, hogy Károlyi Gáspár gönci lelkész és abaúji helvét irányú eseres közvetítésével 1574. április 22-én ismerkedett meg Mágocsy Gáspárral, s rögtön 150 forint ára bort vett tőle Regéc városában.⁴¹ Nem lehetetlen, hogy ugyanebben az üzleti könyvben vagy egy másikban Rákóczi Zsigmond neve is megtalálható — ez nem kárpótolhatna az elpusztult levéltárért és iratokért, de legalább lehetősége van az ide vonatkozó bizonyítékok létének.

Rákóczi élete további eseményeihez, úgy, ahogyan azt Trócsányi Zsolt megrajzolta, még két hozzátenni valóm van. Az első talán kevésbé lényeges: arra vonatkozik, hogy a halotti beszéd szerint ott volt az 1596-os mezőkeresztesi csatában, míg Trócsányi illetve forrása Komáromy András határozottan cáfolják ezt.⁴² Mivel e tárgyra új adatot nem ismerek, itt csak felhívom erre az ellentmondásra a figyelmet. Mindenesetre ha ő nem is, a pénze részt vett a csatában, több alkalommal adott kölcsönei nélkül ugyanis a pénziánnyal küzdő és eléggé demoralizálódott német — magyar had nemigen jutott volna el Mezőkeresztesig.⁴³ A második kérdés történelmi szempontból sokkal fontosabb: ez Rákóczi csatlakozásának időpontja Bocskay felkeléséhez. Trócsányi Zsolt itt az 1604-es esztendő végét jelöli meg, ezzel szemben egy 1613-as és a jászai konvent levéltárában található vizsgálati jegyzőkönyvben az egyik tanú így nyilatkozott: „minekutána Basta György hadastul Sáros vármegyéből el ment volna, kényszerítettett Rákóczy Zsigmond

³⁵ *Takáts Sándor*: Prépostvári Bálint főkapitány, in: Régi magyar kapitányok és generálisok. 2. bővített kiad. Bp. 1928. 345—347.

³⁶ *Forgách Ferenc* Magyar története (1540—1572.) Közl. Majer Fidél. Pest 1866. MHHS. 16. 174—175.

³⁷ *Thaly Kálmán* i. m. i. h.

³⁸ *Szamosközy István* történeti maradványai 1566—1603. Kiadta Szilágyi Sándor. I. k. (1566—1586.) Bp. 1876. MHHS. 21. 147—148.

³⁹ *Miskolci Csulyak I. f.* 209v. — *Szamosközy István* i. m. 196—197. — *Takáts Sándor* i. m. i. h.

⁴⁰ *Trócsányi Zs.* 59.

⁴¹ TT 1905. 157.

⁴² *Miskolci Csulyak I. f.* 211v. — *Trócsányi Zs.* 69. — *Komáromy András*: A mezőkeresztesi csata 1596-ban, in: *Hadtörténelmi Közlemények* 1892. 176.

⁴³ *Komáromy András* i. m. 55.

Uram ő Nga a Bocskay fejedelem hivataláról Makovitzáról Szerencsre alájönni".⁴⁴ Ez azt jelenti, hogy Rákóczi, akárcsak Ecsedi Báthory István, kivárt, s noha Bocskay 1605 márciusában már az ő szerencsi várában ütötte fel a főhadiszállását, csak akkor csatlakozott hozzá, amikor Basta Eperjesről és környékéről 1605. április 7. és 12. között menekülésszerűen visszavonult, s a hajdúk útja szabadabbá vált Makovica vára felé.⁴⁵ Hiába idézi fel Trócsányi, hogy Rákóczi Zsigmond és Csáky István 1605 elején Bocskay és Basta között közvetítettek, az ott idézett forrásai is egyértelműen leírják, hogy Basta megbízottjai voltak,⁴⁶ sőt Nagy László az idézett oldal lábjegyzetében teszi Rákóczi csatlakozásának időpontját szintén 1605 tavaszára. Más publikált történelmi források még inkább megvilágítják a történeteket: Csáky István 1605. január 29-én Makovica várából számolt be a követésükről Nyáry Pálnak,⁴⁷ ettől kezdve Csáky és Rákóczi elválaszthatatlan egészen Csáky haláláig. Miután Basta visszavonult, Bocskay István Szerencsről 1605. április 17-én egyszerre írt levelet kettőjüknek, Rákóczit sürgette, Csáky-nak nyíltan megírta: ha fejedelemnek akarja elismerni, akkor jelenjen meg az országgyűlésen.⁴⁸ A két levél már útközben érthette a két főurat, Gyulaffi Lestár történeti maradványaiból tudjuk ugyanis, hogy április 20-án mindketten megjelentek a szerencsi országgyűlésen, ami egyben a felkeléshez való csatlakozásukat is jelentette.⁴⁹

II.

Érdeemes ezek után némileg más szempögből vizsgálat alá vetni Rákóczi Zsigmond házasságait. Első felesége bekényi Alaghy Judit, Mágocsy András özvegye lett. Mágocsy 1586 nyarán halt meg, a következő év tavaszán követte őt aggkorú nagybátyja, Mágocsy Gáspár. A három árvával és a hatalmas vagyonnal, valamint a nyakába szakadó perekkel egyedül maradt Alaghy Judit ezek után egy évet ki sem várva lett Rákóczi felesége.⁵⁰ Trócsányi Zsoltnál 1587 augusztusa a terminus ante quem,⁵¹ amikor házasságot kötöttek, van azonban adatunk arról, hogy már június 18-án házastársak voltak.⁵² Az esküvőt megelőző jegyesség még Mágocsy Gáspár életében, 1587 januárjában megkötöttet,⁵³ Rákóczi Munkácsról 1587. május 26-án azt írta Melith Istvánnak, hogy június 12-én tervezték a „dolgokat eligazítani” Mágocsyné asszonyommal, de előrehozták május 29-re.⁵⁴ Ez vonatkozhat a házasságkötésre, de valamiféle előzetes megállapodásra is. Ilyen körülmények között keletkezett Rákóczi Zsigmond egyetlen fennmaradt magyar nyelvű verse, melynek keltezése: Munkács 1587 Áldozócsütörtök, vagyis május 25.⁵⁵ Nem egyedülálló jelenség, hogy egy magyar birtokos házassága körül verset ír, hasonlóan cselekedett Balassi Bálint is, a keltezés pedig egyértelműen utal a nagy fordulóra, az Alaghy Judittal való leendő házasságkötésre, ezáltal lett Rákóczi Munkács zálogbirtokosa — ez Magyarország legtermelékenyebb uradalma volt ebben az időben.⁵⁶ A versből sugárzik az önbizalom, a frissen felemelkedett középnemesi sarj máris „fejedelemnek” érzi magát, kéri, hogy birtokain („én birodalmimban”) ne szűnjön meg Isten áldása, hogy lehessen az árvák és az özvegyek oltalmazója. Ez utóbbi mozzanat mutatja, hogy nagyon jól ismerte és sajátjaként fogadta el a magyat reformáció tanait és dörge delmeit a nagybirtokosok társadalmi szerepéről. A költeménnyel egyébként felsorakozott a kor

⁴⁴ *Botka Tivadar*: A Rákóczyak ifjabb ága, in: Györi Történelmi és Régészeti Füzetek III. k. 1865. 5.

⁴⁵ *Nagy László*: A Bocskai szabadságharc katonai története. Bp. 1961. 214, 219.

⁴⁶ Magyar Országgyűlési Emlékek XI. k. Szerk. *Károlyi Árpád*, 1605—1606. Bp. 1897. 121—122. — *Nagy László* i. m. 142.

⁴⁷ TT 1878. 823—824.

⁴⁸ MTT XIX. 105—106.

⁴⁹ TT 1893. 194.

⁵⁰ *Illéssy* 62—63.

⁵¹ *Trócsányi Zs.* 60. Az irat, amire hivatkozik: NRA fasc. 903: 36.

⁵² *Illéssy* 63. Az irat, amire hivatkozik: NRA fasc. 984: 18.

⁵³ NRA fasc. 681: 6. 1587. február 17-én Rákóczi már mint Alaghy Judit vőlegénye szerepel, Mágocsy Gáspár még él.

⁵⁴ *Rákóczi Zsigmond* levele Melith Istvánhoz, Munkács 1587. május 26. MOL Zichy es. lvt. P 707. 516. es. No. 02630.

⁵⁵ RMKT XVII. sz. 1. 21—23, 499—500.

⁵⁶ *Zimányi Vera*: Gazdasági és társadalmi fejlődés Moháctól a 16. század végéig, in: Századok 1980. 363—364.

más verselő nemesei mellé, mint amilyen Kátay Ferenc, Homonnai Drugeth István, Ecsedi Báthory István és a legtehetségesebb, Balassi Bálint volt. S noha természetében alapvetően különbözött Balassitól — a halotti beszéd mértékletesnek és józannak mondta, aki félt a tobzódlástól⁵⁷ — kapcsolatainak, kortársai között elfoglalt helyének számbavételénél ezt sem szabad figyelmen kívül hagyni. Visszatérve Alaghy Juditra néhány szót kell szólnunk a származásáról is. Nagyanyja Serédy Veronika volt, apja Alaghy János, aki bártfai, wittenbergi és paduai tanulás után lett — nem egészen törvényes úton — a Serédyek regéci várának ura.⁵⁸ Rákóczi Zsigmond Alaghy Judit által így Serédy Gáspár e tájakon szerzett birtokai egy részéhez jutott hozzá, közte Tállyához és Abaujszántóhoz, a borvidék szívében fekvő két mezővárosához. A még fiatal asszony 1591 tavaszán súlyosan megbetegedett, Rákóczi be sem várta utódát az egri főkapitányságban, hanem sietve Sandomierzbe utazott a beteggel, hogy a Szentlélek Kórházban gyógyíttassa. Három hét múlva az állapota válságosra fordult, a Krakkból hozatott orvos sem tudott rajta segíteni, s rövidesen meghalt.⁵⁹

A Gerendi Annával kötött második házasság Trócsányi Zsolt által nem vizsgált aspektusa az apa, Gerendi János személye. Gerendi az erdélyi radikális antitrinitárius reformáció egyik legnagyobb támogatója volt, s pártfogoltjai közé tartoztak olyan Erdélyben is megforduló külhoni gondolkodók, mint Jacobus Paleologus és Christian Francken.⁶⁰ Amikor Báthory Zsigmond fejedelem 1594-ben notáztatta, csak Rákóczi már ekkor is nagy tekintélyének köszönhetette, hogy száműzetés lett a büntetése halál helyett.⁶¹ Ekkor vejéhez ment Magyarországra, és ott halt meg valamikor 1595 májusa előtt.⁶² Testét a ma is álló szerencsi templomban helyezték örök nyugalomra,⁶³ síremléke csak a császári hadak 1644-es szerencsi pusztítása miatt nem maradt az utókorra. Gerendi Jánossal és Annával Rákóczi a családja révén került kapcsolatba, ugyanis a testvérének, Rákóczi Magdolnának Gerendi János volt a második férje, s így ő Gerendi Anna mostohaanyja lett.⁶⁴ Mindenesetre elgondolkodtató tény, hogy a radikális antitrinitárius Gerendi a Rákóczi-dinasztia egyik őse, mivel leánya szülte a három fiút, Györgyöt, Zsigmondot és Pált. Így I. Rákóczi György fejedelem 1638-ban a dési komplanációval a saját nagyapja felett mondott ítéletet.

A harmadik feleség, Telegdi Borbála, Csapy Kristóf özvegye katolikus volt. Amíg Rákóczi élt, ennek nem volt különösebb jelentősége, amint azonban meghalt, rögtön egy kápolnát építtetett a szerencsi várba, papot hozatott bele,⁶⁵ sőt mostohafiait is megpróbálta áttéríteni. A két nagyobb fiú, György és Zsigmond ellenállt, a legkisebb és ezért a legbefolyásolhatóbb Pál azonban katolikus lett.⁶⁶ Ennek a házasságkötésnek egyébként ismerjük a pontos dátumát is: 1596. május 7-én tartották Vizsolyban a lakodalmat és 9-én Párnón, a feleség birtokán. A vőlegény a gyors frigyet így indokolta Rákóczi Lajosnak a meghívólevelében: „Én az asszonyembereket úgy megszerettem, nálok nélkül nem lehetek.”⁶⁷

⁵⁷ *Miskolci Csulyak I.* f. 213r.

⁵⁸ *Illéssy* 44–46, 48–52, 56.

⁵⁹ *Szabó János Győző: Az egri vár főkapitányainak rövid életrajza*, in.: *Az Egri Vár Híradója* 17. Eger 1982. 24–25.

⁶⁰ *Pirnáti Antal: Gerendi János és Eőssi András*, in: *Irodalomtörténeti Közlemények* 1970. 680–684. — Uő.: *Arisztotelianusok és antitrinitáriusok (Gerendi János és a kolozsvári iskola)*, in: *Helikon* 1971. 363–392.

⁶¹ Szerdahelyi Mihály (Varjas Béla szerint Szerdahelyi Imrefy János) korabeli történeti éneke egyenesen ezt írja: „Rakoczi Sigmond Gerendi telkérő”. (RMKT XVII. sz. 1. 41.)

⁶² *Archiv des Vereines für Siebenbürgische Landeskunde* 1853. 133.

⁶³ *Miskolci Csulyak István* 1621. február 8-án, a középső Rákóczi-fiú, az ifjabb Zsigmond temetésén a szerencsi templomban ezt mondta Gerendi Jánosról és Annáról nyilván a kezével is mutatva a helyet: „mind ketten ez rakot sírban feküsznez”. (OSzK Kézirattára Oct. Lat. 656. f. 251v.)

⁶⁴ *Keresztes* 96.

⁶⁵ *Miskolci Csulyak István* levele Szenci Molnár Alberthez, Szepsi 1610. május 27., in: RMKT XVII. sz. 2. 321–322.

⁶⁶ *Miskolci Csulyak* az ifjabb Zsigmondot dicséri halotti beszédében, amiért ellen tudott állni gyermekként is az áttérítési kísérletnek. (OSzK Kézirattára. Oct. Lat. 656. f. 252v.)

⁶⁷ *Rákóczi Zsigmond* meghívója Rákóczi Lajosnak, Szerencs 1596. április 28. MOL Arch. fam. Rákóczi E 190. 31. cs. 5. t. No. 27.

Rákóczi Zsigmond, aki a lutheri irányhoz ragaszkodó Perényi Gábor udvarában élt 1567-ig, később a helvét irányú reformáció hívévé szegődött. Ez az egyház — a későbbi református — Tokajhegyalján és környékén a 16. század második felében kizárólagos szerepet élvezett, maradéktalanul támogatta a mezővárosi polgárság és a birtokos nemesség túlnyomó többsége. Rákóczi azonban meglehetősen türelmes álláspontot képviselhetett a vallás kérdésében, ez sem házastársai, sem barátai megválasztásában nem befolyásolta. Az eddigieken kívül jellemző példa erre igen jó kapcsolata az unitárius Petki Jánossal. Petki, aki maga is költő volt, s Melith István pártfogása alatt 1585-ben Sárospatakon tanult, Rákóczi fejedelemsége alatt ért politikai pályája csúcsára, jelentős szerepe volt a fejedelemmé választásban, majd amikor lemondott, ő olvasta fel a rendeknek a fejedelem búcsúbeszédét.⁶⁸ Ugyanakkor Rákóczi jó viszonyban volt, s levelezett Istvánffy Milóssal még az Illésházy-per idején is.⁶⁹ Amikor 1607. június 26-án mint fejedelem tanúsította a jezsuitáknak, hogy nem erköleseik miatt tiltattak ki újra Erdélyből, hanem mert az országgyűlés protestáns többsége ellenük szavazott, nemcsak politikai megfontolásból cselekedett, mint ahogyan azt Trócsányi Zsolt gondolta, hanem belső meggyőződésből is.⁷⁰ Ezt írta az ügyről maga Giovanni Argenti jezsuita atya: a fejedelem nemcsak védelmébe vette a vele Erdélybe jött rendtársait, de megengedte nekik a szabad vallásgyakorlatot, s katolikus felesége kedvéért egyet ő maga tartott el közülük amíg Erdélyben volt, megszegve ezzel a jezsuiták kitiltását elrendelő országgyűlési végzést.⁷¹ Szinte jelképes, hogy említett egyetlen ismert versét két 17. század végi unitárius énekeskönyv őrizte meg.⁷² Nyilván a fejedelemsége megszerzésében is segítségére volt, hogy az erdélyi unitárius rendek őt mint Gerendi János volt vejét ismerték. Mindezzel szemben hithű kálvinista birtokostársaival véres viszályokba bonyolódott: Dobó Ferencel a regéci és a sárospataki uradalmak határa miatt,⁷³ Ecsedi Báthory Istvánnal pedig a Regéc és Füzér közötti régóta vitás terület miatt.⁷⁴ Ezek az ellentétek persze nem zavarták együttműködésüket a török elleni harcban, s nyilván egyházi téren sem érvényesültek teljesen.

III.

Amint a társadalmi ranglétrán felfelé haladt, Rákóczi is magára vállalta mindazokat a terheket, amelyeket a többi nagybirtokos rendszerint viselt, mint egyháznak patrónusa, a művelődés támogatója. Ő ezen a téren is kiemelkedett kortársai közül. Egyik ilyen tevékenysége alumnusok tartása volt külfországi egyetemeken, elsősorban Wittenbergben és Heidelbergben. Első adatunk 1586-ból való, ez év augusztus 15-én iratkozott be Wittenbergben Miskolci Boldizsár, akit ő küldött oda a maga költségén; majd Alaghy Judittal kötött házassága után szinte egyidőben négy alumnust bocsátott ki ő és felesége: Eszlári Demetert, Sárközi D. Bálintot, Debreceni Nagy Ferencet (beiratkoztak 1587 szeptemberében) és Tolnai Garai Jánost (beiratkozott 1587. november 17-én).⁷⁵ Az elsődleges célja ennek az volt, hogy birtokain képzett prédikátorai és tanítói legyenek, ha úgy látta jónak, bármelyikőjüket bármikor hazahívta. Így történt ez például Thúri Györggyel, Thúri Farkas Pál fiával, aki 1600 körül Szenci Molnár Alberttel együtt tervezte kiadni másodikjára a teljes magyar Bibliát, tervétől azonban kénytelen volt elállni (Szenci Molnár egyedül csinálta meg hét év múlva, 1608-ban), mert 1601 tavaszán a Heidelbergbe érkező két új alumnus Rákóczi hazahívó levelét kézbesítette

⁶⁸ RMKT XVII. sz. 1. 597.

⁶⁹ *Istvánffy Miklós levelei Rákóczi Zsigmondhoz (1593–1604)*: MOL E 190. 31. cs. 5. t. No. 19, 21, 106.; NRA fasc. 771: 18.

⁷⁰ Erdélyi Országgyűlési Emlékek V. k. Szerk. *Szilágyi Sándor*. 1601–1607. Bp. 1879. 516–517. — *Trócsányi Zs.* 92.

⁷¹ Giovanni Argenti jelentései magyar ügyekről 1603–1623. Gyűjtötte és sajtó alá rendezte *Veress Endre*. Szeged 1983. Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmainak történetéhez 7. 7–8.

⁷² RMK. I. 1503. Kolozsvár 1697. — RMK. I. 1558. Kolozsvár 1700.

⁷³ MOL Arch. fam. Dobó E 172. 3. cs. 6. t. No. 22.

⁷⁴ NRA fasc. 628: 47–57. A folytonos véres viszály dokumentumai (1590–1603).

⁷⁵ *Sárközi D. Bálint* ajánlása Rákóczi Zsigmondhoz, 1588. augusztus 1., in: RMK. III. 783.

neki.⁷⁶ Meg kell említenünk, hogy görögkeleti vallású rutén jobbágyait sem hagyta pap nélkül: egy pópát Moldvába küldött, majd amikor megjött, megtette munkácsi püspöknek, s a munkácsi uradalomban szokásos eljárás szerint fizetést is adott neki. Mindemellett nem volt jó viszonya orthodox püspökeivel, az említett ismeretlen nevű pópát is bebörtönözte, majd elűzte, mivel Bécsbe ment panaszkodni ellene.⁷⁷

Elsősorban Rákóczi Zsigmond nevéhez fűződik Károlyi Gáspár teljes magyar Bibliájának kiadása, illetve ezzel összefüggésben a vizsolyi nyomda felállítására és fenntartására. Károlyi Gáspár korábban Mágocsy Gáspár és András pártfogását élvezte, amikor ők meghaltak, Rákóczi átvállalta a már folyamatban levő bibliafordítás támogatását. Vizsolyba hozatta 1588 második felében Mantskovit Bálint nyomdászot (ez a helység is a Mágocsyaké volt), s ott egy üresen álló házat bocsájtott a nyomda és annak személyzete rendelkezésére.⁷⁸ Ez a ház minden valószínűség szerint a vizsolyi kastély egyik melléképülete lehetett, egy néhány évtizeddel későbbi összeírás szerint az emeletes főépület mellett több ilyen is állt.⁷⁹ Amikor Ernő főherceg magyarországi helytartó naptárreform előtti kalendárium nyomtatása miatt elrendelte a nyomda felszerelésének elkobzását és Mantskovit Bálint letartóztatását, Rákóczi Eger várából 1589. március 26-án írott válaszelevelében a legnagyobb tisztelet megadása mellett megtagadta az engedelmességet, s megvédte a nyomdát, mely ezután még tíz évig működött.⁸⁰ Valószínűleg az ő kezdeményezéséből kell abban is látnunk, hogy a vizsolyi nyomdában megjelent Rimay Jánosnak Balassi Bálint és Ferenc halálára írott epicédiuma, magában foglalva az első nyomtatott Balassi-verset is.⁸¹ Ilyesfajta érdemei is közrejátszhattak abban – nemcsak a katonaiak – hogy Tardi György olaszliszkai iskolamester mint egy „Józsuet” énekelte meg őt az 1588-as szikszói győzelemről szóló énekében.⁸² E győzelem hírére a Németországban tanuló diákok is magukkal vitték, s így a külföldi visszhang sem maradt el. François Du Jon (latin nevén Franciscus Junius), heidelbergi egyetemi tanár „Protoktisia . . .” című 1589-ben megjelent munkáját ezért ajánlotta Rákóczinak, megemlékezve az egyház és a diákok támogatásáról is.⁸³ De Matthaeus Dresser lipcsei egyetemi tanár is lényegesen több figyelmet szentelt a szikszói ütközetnek és Rákóczinak a valóságos súlyánál „Isagoges historicae . . .” című történeti összefoglalásában,⁸⁴ s az 1580-as években szoros kapcsolatban állt a wittenbergi magyar coetussal. Nem sokkal később, 1604-ben Szenci Molnár Albert Rákóczit és Ecsedi Báthory Istvánt nevezte meg mint a „respublica litteraria” két egyformán legnagyobb pártfogóját.⁸⁵ Mint Erdély fejedelme is figyelt az irodalomra és a tudományra; önálló művelődéspolitikát ugyan már nem volt ideje kialakítani, mégis maradt egy-két jele szándékának. Így például 1607. október 7-én Szamosközy István gyulafehérvári káptalani kiadót a káptalan és az ország történetének megírása körül tett szolgálatait egy Fehér megyei nemesi kúriával és tartozékaival jutalmazta.⁸⁶

⁷⁶ *Thúri György* levele Szenci Molnár Alberthez, Heidelberg 1601. március 1., in: Szenci Molnár Albert naplója levelezése és irományai. Kiadta *Dézsi Lajos*. Bp. 1898. 118–120.

⁷⁷ TT 1887. 136.

⁷⁸ *Miskolci Csulyak I. f.* 212v.

⁷⁹ MOL *Urbaria* et conscriptiones E 156. 96. cs. fasc. 62. No. 58. és 138. cs. fasc. 96. No. 13. – A vizsolyi castellum összeírása, 1635. január.

⁸⁰ *Illéssy János*: Adalék a vizsolyi nyomda XVI. századi történetéhez, in: Magyar Könyvszemle 1891. 165–166. – Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár 1927. XI. k. 30–31.

⁸¹ *Szabó András*: A Balassi-epicédium és Rákóczi Zsigmond, in: Irodalomtörténeti Közlemények 1982. 645–649.

⁸² Az éneket először *Thaly Kálmán* adta ki, in: Századok 1869. 104–130. Tardi György 1583. május 14-én iratkozott be a wittenbergi egyetemre, 1584 elejétől már Olaszliszkan volt iskolamester majd prédikátor, 1598-tól haláláig pedig Abaujszántón működött; 1612-től az abaúji egyházmegye esperese is volt.

⁸³ *Franciscus Junius*: Protoktisia, seu creationis a Deo factae et in ea prioris Adami ex creatione integri et ex lapsu corrupti, historia: cui adiecta chorographica tabula Babyloniae . . . , in tria prima capita Geneseos praelectiones . . . Heidelbergae 1589.

⁸⁴ *Matthaeus Dresser*: Isagoges historicae . . . , Addita est oratio de bello Turcico. Lipsiae 1599. 604–610.

⁸⁵ RMKT XVII. sz. 6. 462.

⁸⁶ Györi Történelmi és Régészeti Füzetek 1865. 94–96. Közli *P. Szathmári Károly*.

Építkezései közül a most folyó helyreállítás jóvoltából a szerencsit ismerjük. A Némethy Ferenc által emelt kis erősséget ő építtette ki várkastéllá, jelentőségét ez az épület csak akkor veszítette el, amikor a következő nemzedék megszerzte Sárospatakot. A ma is fennálló vár javarésze az ő nevéhez fűződik, a régészeti-építészettörténeti kutatás a legendák világába sorolta azt a korábbi állítást, mely szerint a középkori benoós apátság rejtőzne a falaiban.⁸⁷

IV.

Rákóczi Zsigmond magasba ívelő életpályája egy karriersorozat része. A sort Serédy Gáspár nyitotta meg, aki 1540–1541-ben a tokaji borvidék jó részét megkaparintotta, s lentről indulva az ország egyik leggazdagabb embereként halt meg.⁸⁸ Birtokainak ez a része halála után ketté szakadt: részben Némethy Ferenc szerezte meg Serédi István gyámjaként (Tokaj, Tarcal, Szerencs stb.)⁸⁹, részben Alaghy János (Regéc, Tállya, Abaujszántó, Pácin, Karcsa stb.). Némethy elesett Tokaj 1565-ös ostrománál, birtokai a koronára szálltak, Alaghy 1567-es halála után nem sokkal gyermekeinek gyámja Mágocsy Gáspár lett.⁹⁰ (Mágocsy Gáspár is mélyről indult, apja, nagyváthy alias mágocsi Porkoláb Márton csak az Enyingi Török család familiárisa volt egykor.⁹¹) Hogy a gyámosság által szerzett birtokokat megőrizhesse — egyetlen fia, Ferenc korán elhalván — unokaöccsét András 1579–1580 fordulóján összeházasította Alaghy Judittal,⁹² akinek személyén keresztül máris eljutottunk Rákóczi Zsigmondig és Eszterházy Miklósig, az utóbbi Mágocsy Ferencnek, Mágocsy András és Alaghy Judit fiának az özvegyét vette ifjan és szegényen feleségül. S a háttérben ott a tokaji bor, mely az árforradalom, a bor árának és értékének 16. század eleji emelkedése révén a gazdasági alapot teremtette meg ezekhez a sikeres életpályákhoz.⁹³

V.

Hátramaradt még, hogy válaszoljak Trócsányi Zsoltnak a vitában elhangzott ellenérveire.

Először is megkérdőjelezte a halotti beszéd hitelét, mivel az „elogium”, amelyben szépítések lehetnek. Támogatva a vitában részt vettek véleménye által egyértelműen leszögezhetem, hogy a halotti beszéd történeti forrás, az esetleges szépítés legfeljebb a negatívumok elhallgatására terjed ki benne. Ezt erősítette meg Péter Katalin is, aki egy munkascsoporttal a halotti beszédek mint történelmi forrásokat kutatja.

Másodszor: továbbra is az átlagból kiindulva próbálta meghatározni Rákóczi születési évét, nem látva be ennek logikai képtelenségét, erre az elmondottakon túl nincs más mondandóm.

Harmadszor: Mágocsy András és Rákóczy Zsigmond általam is csak feltételesen elfogadott barátságát főként azért tartotta továbbra is kizártnak, mert korkülönbséget feltételezett kettőjük között. Mágocsy András születési évét azonban nem ismerjük, fiatalabb és korban közelebb álló is lehetett.

Negyedszer: Rákóczi első házassága körül valamiféle pletykákat vélt terjedni csak azért, hogy megmagyarázhassa: miért „öregítette” őt Miskolci Csulyak a halotti beszédben. Ezekre a pletykákra bizonyíték nincs.

Ötödször: Rákóczi Bocskayhoz való csatlakozásának időpontját továbbra is 1604 végére tette, figyelmen kívül hagyva a forrásokat, közte az általa is idézett, de rosszul értelmezett munkákat. Ez esetben a tények önmagukért beszélnek.

Hatodszor: cikkem negyedik szakaszáról szólva valamiféle általános képet hiányolt a 16–17. század társadalmi mobilitásáról, nagy karrierjeiről. Ilyen nagy összefüggések felvázolására nem kívántam vállalkozni, csupán felsoroltam azokat a karriereket,

⁸⁷ A szerencsi várról közöltek *László Csaba* régész (Országos Műemléki Felügyelőség) kutatásain alapulnak.

⁸⁸ *Illéssy* 41–44.

⁸⁹ RMKT XVI. sz. 6. 367–368.

⁹⁰ *Illéssy* 59.

⁹¹ OSzK Kézirattára Fol. Lat. 2201. ff. 2v–3r.

⁹² *Illéssy* 61.

⁹³ *Zimányi Vera*: Magyarország az európai gazdaságban 1600–1650. Bp. 1976. Értekezések a Történeti Tudományok Köréből 80. 54–59.

melyeket összekötnek a családi kapcsolatok és az azonos birtokok — a további értékelés már nem az én feladatom.

Végül szeretném ismertetni azokat az újabb adatokat, amelyek még jobban megerősítik Miskolci Csulyak halotti beszédének hitelét. Szabó János Győző a vita egyik hozzászólójaként ismertetett egy 1572. február 8-án kelt iratot, mely Rákóczit mint egri katonát nevezi meg.⁹⁴ Ez a dokumentum önmagában elég arra, hogy Trócsányi koncepcióját megdöntse, mivel ő az első egri katonáskodás tényét nem ismerte el. További kutatásaim során kezembe került a Rákóczi címerét kibővítő oklevél kiadott szövege, mely 1597. május 27-én kelt.⁹⁵ Meglepve tapasztaltam, hogy részben egybevág a halotti beszéddel, annyira, hogy az néhány ponton szó szerinti fordítás az oklevélből. Megtalálható benne a katonai életre való kemény felkészülés leírása, az Ungnad Kristóf alatti egri szolgálat, a vitatott „junioris militiae capitaneus” kifejezés, a kazai és az első szikszai csata, és így tovább. Íme a bizonyíték: Miskolci Csulyak István beszédének írásához a Rákóczi levéltár iratait használta, s noha ez az oklevél is felfogható „elogium”-nak, adataiban nincs okunk kételkedni. Egyetlen pont maradt ezek után, amelynek esetében ellentmondást tapasztalhatunk a források és Miskolci Csulyak között, ez a mezőkeresztesi csatában való részvétel kérdése. Trócsányi Zsolt Komáromy Andrásra hivatkozva itt látszólag eredményesen bizonyította a halotti beszéd tévedését, azonban Komáromy forrását már nem ellenőrizte (amit korábban én sem tettem meg). Ez a forrás Bornemissza György 1596. november 2-án kelt levele egy ismeretlen címzetthez, melynek inkriminált mondata így hangzik: „Dominus Prepostvari et Rakóczy propter morbum postero die, qui pugnam secutus est, castris excesserat”.⁹⁶ Tehát Prépostváry és Rákóczi a csata utáni napon távozott el betegsége miatt a táborból, ebből következik, hogy a csatában mindkettő részt vett: Komáromy tévedett, s Miskolci Csulyak adata ismét igazolódott.

Lehet még bőven további kutatásokat végezni ebben a témában is, ez azonban már a történész feladata. Nekem, mint aki a régi magyar irodalom története felől közelített a témához, a fő célom a Rákóczi Zsigmond életrajz másik oldalának megrajzolása, a téves koncepció helyesbítése és Miskolci Csulyak István hitelének megvédése volt. Azt hiszem, ezeket a célokat sikerült elérnem.

A JEGYZETEKBE HASZNÁLT RÖVIDÍTÉSEK

EtE	= Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából. I—V.
Illéssy	— <i>Illéssy János</i> : A mikófalvi Bekény család leszármazása és története. Bp. 1902.
Keresztes	= <i>Keresztes Kálmán</i> : A Rákóczyak, in: <i>Turul</i> 1928. 43—64, 87—106.
MTT	= Magyar Történelmi Társ
<i>Miskolci Csulyak I.</i>	= <i>Homilia in funere Spectabilis ac Magnifici Domini Dn. Sigismundi Rakoczi, dicta 1609. 21. Januarii . . . in templo Szerencino. OSzK Kézirattára Oct. Lat. 656. ff. 201—215.</i>
MOL	= Magyar Országos Levéltár
NRA	= Magyar Országos Levéltár E 148. Neoregistrata acta.
RMK.	= <i>Szabó Károly</i> : Régi Magyar Könyvtár. I—III.
RMKT	= Régi Magyar Költők Tára (XVI. és XVII. századi sorozat)
<i>Trócsányi Zs.</i>	= <i>Trócsányi Zsolt</i> : Rákóczi Zsigmond (Egy dinasztia születése), in: <i>A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve</i> 1978. Debrecen 1979. 57—113.
TT	= Történelmi Társ
<i>Zoványi</i>	⁷⁷⁷ _{42.} = <i>Zoványi Jenő</i> : Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. 3. juv. és bőv. kiad. Bp. 1977.

⁹⁴ MOL E 249. 9. cs. 1572. No. 31.

⁹⁵ *Aldásy Antal*: A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának címjegyzéke. II. Címerlevelek. 2. k., 2. füzet. Bp. 1930. 254—257. — Az oklevél a Rákóczi-Aspremont levéltárban volt.

⁹⁶ Magyar történelmi okmánytár londoni könyv- és levéltárakból. Összeszedte s lemásolta *Simonyi Ernő*, 1521—1717. Pest 1859. MHHO. 5. 201.